

Csák Máté

Kristó Gyula monográfiája

Új kötettel gazdagodott a Magyar História Életrajzok sorozata. *Kristó Gyula Csák Mátéről* szóló monográfiáját a közelmúltban vehette kezébe az olvasó. A XIII. század végének, XIV. század elejének politikai, társadalmi életébe enged bepillantást a több száz oklevelet felhasználó munka. Az Árpád-ház utolsó tagjainak uralkodása jelentős trónharcok jegyében telt. Mind több királyjelölt lépett föl az egyes királyválasztásokon, s az így kialakult ellentétek hatottak a megválasztott uralkodó országglása idején is.

A feudális anarchia kedvezett a nagyobb földtulajdonnal rendelkezők megzavargadásának. A királyi hatalom gyengülésével párhuzamosan épült ki a XIII. század végének és a XIV. század elejének jellegzetes magyarországi intézménye, a tartományúri rendszer. Trencsényi Csák Máté, vagy ahogyan a történeti genealógia alapján nevezhetjük, III. Máté, az egyik legnagyobb oligarchája volt e kornak. Nemzetiségének történetét a honfoglalástól a XIV. század végéig kíséri nyomon *Kristó Gyula* könyve. A fő figyelmet a Trencsényi-ágnak szenteli, amelynek Csák Máté is leszármazottja. Megállapítja rólu, hogy a trónviszályok, „párt”harcok által tarkított korban a tartományurak közül ők voltak azok, akik királyhűségükkel kiemelkedtek tartományúr-társaik közül. I. Máté (a címszereplő nagypapja) IV. Béla asztalnoka, majd tárnokmestere, II. Máté és Péter (a mi Máténk apja) V. Istvánnak, III. Máté pedig kezdetben (1291—

1297 között) III. Andrásnak volt híve.

Máté hűségét *Kristó Gyula* formálisnak nevezi, mert birtokgyarapítási módszerei — elsősorban az erőszakoskodás, hatalmaskodás — elmentések voltak a mindenkori király törekvésével, a központi hatalom erősítésével. A szakításra, a királyellenes fordulatra így nem kellett sokáig várni. 1297-től kezdve a Trencsényi-ág „harcos királyellenes magatartást tanúsított”, s hamarosan az Anjouk Magyarországi trónjára törekvésért segítő csoportosulás tagja lett.

Mátét 1301 és 1308 között hol a magyar trónra törekvő Vencel, hol Ottó, hol pedig Károly Róbert oldalán találjuk. A sok király ellenére ezekben az években Magyarország valójában „király nélküli kor” volt, s ez kedvező lehetőséget nyújtott arra, hogy Máté szolgálatai fejében adományokat nyerhessen az egymás ellen küzdő uralkodóktól, illetve hogy különösebb akadályok nélkül gyarapíthassa vagyonát.

1308-ban egyértelműsödni látszott Máté állásfoglalása: Károly Róbert „híve” lett, de amint az idézőjel mutatja, csak formálisan. Erőszakos birtokfoglalásait immár a király nevében követte el, mire Gentilis pápai küldött 1311. július 6-án kiközösítette, de Mátén még az egyházi átok sem fogott.

Kristó Gyula külön fejezetben szól a tartományúri rendszer magyarországi kialakulásáról, s néhány téveszmét elutasítva meghatározza a tartományurtság alapját képező elemeket: a birtoknagságot, a familiaritást, a joghatóságot és a gazdaságpolitikát. Mindezekből

arra a következtetésre jut, hogy a tartományúri rendszer olyan képződmény, amely ellene hatott valamennyi XIII. század végén jelentkező előremutató fejlődési vonalnak, tehát már létrejöttékor idejétmúlt volt.

Máté pályafutásának és életének befejező szakaszában (1311 és 1321 között) Károly Róbert egyik legfőbb ellenfelének számított. Az Aba nembeli Amadéfiakkal szövetségben csatát veszített a király ellen a Rozgony melletti Tárca pataknál 1312. június 15-én. Ez megindította familiájának bomlását, amit jó érzékel ismert föl az uralkodó, s egymás után vezette hadjárait Máté ellen, miközben a többi tartományúrral is egyenként próbált leszámolni. Az eredmény nem volt döntő, mégis jelentős: Máté familiájának bomlásából, addigi tényleges veszteségeiből, valamint Károly Róbert egyre határozottabb fellépéséből *Kristó Gyula* joggal gondol arra: csak idő kérdése volt, hogy Máté uralmát is megdönti a király. A véletlen siettetta a bukást. 1321. március 18-án meghalt Csák Máté. Tartománya hamarosan Károly kezére került, családja pedig „úgy tetszik, kihalt” a XIV. század közepére.

Az egyik legnagyobb tartományúri hatalom kiépítőjének, Csák Máténak élet-történetét végigolvasva egyszerűen bepillantást nyerünk országunk történetének eme hanyatott korába, másrészt élvezhetjük a kötet írójának száz meg száz okleveles anyagon keresztülvezető, mégis világos és olvasható történetírást.